

UDK 821.163.42-32.09 Jarnević D.

Izvorni naučni rad

Dubravka BRUNČIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta

Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

dbruncc@ffos.hr

**REPREZENTACIJA ŽENSKOGA ISKUSTVA
ZATOČENIŠTVA U PRIPOVIJETKI *ŽERTVE IZ LJUBAVI I
VIERNOSTI ZA DOMOVINU* DRAGOJLE JARNEVIĆ**

U radu se analizira reprezentiranje ženskoga iskustva zatočeništva u pripovijetki *Žertve iz ljubavi i vjernosti za domovinu*, objavljenoj u zbirci *Domorodne poviesti* (1843.) hrvatske romantičarske književnice Dragojle Jarnević. Riječ je o pripovijetki u kojoj se tematiziraju hrvatsko-osmanski ratni sukobi u 17. stoljeću, a u radu se istražuje kako se prikaz ženskoga iskustva zatočeništva prilagođavao preporodno-romantičarskim nacionalno-političkim zahtjevima, uključujući predodžbe ženskoga junaštva i žrtve, mehanizme potencijalnoga ženskog otpora zatočeništvu te pitanje (ne)spojivosti obiteljskih, majčinskih i domovinskih dužnosti.

Ključne riječi: *Dragojla Jarnević, hrvatska pripovijetka, preporodni romantizam, ženski identitet, pripovijest o zatočeništvu*

I.

Dragojla Jarnević (1812–1875) hrvatska je 19-stoljetna književnica koja je na književnu scenu stupila u preporodno-romantičarskoj fazi hrvatske književnosti i koja je podržavala preporodne nacionalno-integracijske napore, zbog čega je zapamćena kao "prva dama 'ilirske' književnosti" (Šicel, 2004: 102). Poput brojnih drugih onodobnih autora prvotno je pisala njemačkim jezikom, a s prihvaćanjem je preporodnih ideja započela svoj književni rad na hrvatskom jeziku. U hrvatskoj se književnoj historiografiji ističe njezin značaj jedne od začetnica hrvatske proze i autorice koja je pridonijela stvaranju čitateljske publike (Detoni Dujmić, 1998: 71). Osim nacionalno-identifikacijskih akcenata, njezin je književni rad zanimljiv jer se u djelima reprezentiraju različita ženska iskustva i propituje položaj žena u društvu (Zečević, 1985: 25). Prve

domoljubne romantičarsko-sentimentalne priče s prosvjetiteljsko-didaktičkim tendencijama objavila je 1843. u zbirci *Domorodne poviesti*, a u ovom će se radu razmotriti pripovijetka iz te zbirke naslovljena *Žertve iz ljubavi i viernosti za domovinu* u kojoj se prikazuje i žensko iskustvo ratnoga zatočeništva.¹

II.

Pripovijesti o zatočeništvu dio su svjetske književne baštine, ugrađene su u brojne mitološke i usmenoknjiževne tradicije te se u različitim inačicama javljaju od antičke i biblijske do suvremene književnosti (Snader, 2000: 276–280). Bilo da je riječ o literarnom posredovanju stvarnih ili prikazivanju fikcionalnih iskustava zatočeništva, te pripovijesti mogu prikazivati tjelesne i psihološke traume zatočenika, kulturne antagonizme i prilagodbe, sučeljavanja s (unutar)nacionalnim, religijskim, rasnim, političkim ili klasnim Drugim. Prikazi zatočeništva pritom mogu reflektirati promjenjive sociokulturne predodžbe o društvenim normama, o konceptima prava i pravednosti (Fludernik i Olson, 2004: XXV), transgresivnom i devijantnom ponašanju ili se u njima mogu razmatrati odnosi moći i podčinjenosti, kao i mogućnosti otpora potlačivanju. U tim se pripovijestima mogu "oblikovati i osnaživati binarne podjele između zatočenika i zatočitelja koje se temelje na kulturnim, nacionalnim ili rasnim različitostima" pa na taj način mogu "služiti opravdavanju političkoga ili društvenog antagonizma" (Burnham, 1997: 2) ili potencijalno imati nacionalno-mobilizacijsku ulogu.

U tekstovima se može također propitivati rodnu dimenziju zatočeništva pa se, primjerice, u pripovijestima o ženskom zatočeništvu mogu prikazivati kaznene prakse, seksualne prijetnje i ugrožavanje ženskoga zdravlja, ženska ranjivost, ali i snaga i strategije preživljavanja. Te pripovijesti mogu također imati ulogu u propitivanju i osnaživanju kulturnih predodžbi o poželjnoj žens-tvenosti jer zatočeništvo znači izmještenost iz "normalnoga" okruženja, ono onemogućava žene u ispunjavanju "tradicionalnih" uloga (supruge, majke), u izvedbi "prikladnoga" ženskoga ponašanja (norme ophođenja, odijevanje), kao i u ostvarivanju njihovih intelektualnih i kreativnih potencijala. Zatočeništvo se stoga može reprezentirati kao ambivalentno iskustvo i pozicija ba-

¹ Pripovijetka Dragojle Jarnević *Žerve iz ljubavi i viernosti za domovinu* razmatrana je u okviru teorijsko-metodološki drukčije koncipiranoga rada naslovljenoga "Between family and homeland: the representation of woman's wartime experience in Dragojla Jarnević's story *Victims of Love and Loyalty for the Homeland*", koji je izložen na Međunarodnom znanstvenom skupu Hodnoty v literatuře a umění VI, održanom u Brnu u rujnu 2023. Članak "Reprezentacija ženskoga iskustva zatočeništva u pripovijetki *Žertve iz ljubavi i viernosti za domovinu* Dragojle Jarnević" potpuno je novi rad koji nigdje nije bio izložen ili objavljen.

lansiranja između afirmiranja i transgresije temeljnih identifikacijskih modela ženskoga subjekta poput, primjerice, majčinstva, obiteljske i nacionalne lojalnosti ili vjerskih stavova (ista: 170).

Dio analitičara ističe također da prikazi zarobljeništva, osim što razotkrivaju eksploataciju i nasilje stranoga, kulturnog Drugog, mogu upućivati i na krutost rodnih uloga i potlačenost žena unutar vlastite kulture. Zatočeništvo tako "daje simbolički oblik kulturno neizrecivomu: zatvorenosti unutar doma, nametnutoj ekonomskoj ovisnosti, silovanju, obveznoj heteroseksualnosti, propisanim zapletima" (Castiglia, 1996: 4). Pripovijesti o ženskom zatočeništvu mogu kritizirati različite hegemonijske poretke moći, žensku društvenu podčinjenost i ušutkanost u maskulinoj, patrijarhalnoj kulturi, kao i različite diskurse (nacionalne, vjerske, rasne) koji tu sputanost proizvode i normaliziraju.

III.

Motivi ženskoga zatočeništva, koje S. Gilbert i S. Gubar smatraju temeljnim odrednicama djela 19-stoljetnih književnica (1984: 83–86), javljaju se i u književnom radu Dragojle Jarnević gdje su često u funkciji problematiziranja 19-stoljetnih spolnih/rodnih politika, isticanja ženske sputanosti patrijarhalnim društvenim okvirima, kao i propitivanja (ne)mogućnosti transgresija maskulinoga sociokulturnog poretka. U tekstovima se reprezentiraju različiti metaforički zatvori,² kao i realna ženska zarobljavanja,³ a primjerom je potonjega i pripovijetka povijesne tematike *Žrtve iz ljubavi i vjernosti za domovinu*.

Pripovijetka je nastala u razdoblju preporodnoga romantizma koje je obilježeno prožimanjem nacionalnoga romantizma (*National Romanticism*)

² Karceralni se imaginarij u književnim tekstovima može graditi na metaforici zatvora kojom se reprezentiraju sputavajući učinci različitih prostora, institucija, ideologija ili emocija (pr. ljubavni okovi, obiteljski dom, brak, posao, patrijarhat, rasizam kao zatvor) (usp. Fludernik, 2019: 49). U tekstovima D. Jarnević reprezentacije metaforičkih zatvora javljaju se, primjerice, u pripovijetki *Strašna ženitba* (1868.) u kojoj su ženska ljubav i strast prema manipulativnom i nasilnom muškarcu prikazane kao kobno iskustvo koje rezultira femicidom. U romanu *Dva pira* (1864.) očinski domovi simboliziraju različite vidove ograničavanja ženskih sloboda, od očinskih predodžbi o adekvatnoj ženskoj naobrazbi do pokušaja namećanja vlastitih nacionalno-političkih uvjerenja (mađaronstva). Opširnije o ženskom iskustvu zatočeništva i destabiliziranju tradicionalnih ženskih uloga u romanu *Dva pira* usp. Klepač, 2011: 150–153.

³ U neobjavljenoj drami *Marija, kraljica ugarsko-hrvatska* (napisanoj vjerojatno u prvoj polovici 1870-ih) uvode se motivi ženske seksualne ugroze u zarobljeništvu, ženske solidarnosti kao mehanizma obrane i prevladavanja opasnosti te pozitivno atribuirane ženske vladavine koja zazire od nasilne osвете svojim protivnicima. Opširnije o drami usp. Badurina, 2014: 239–248.

kao "umjetnosti nadahnute nacijom" i romantičnoga nacionalizma (*Romantic Nationalism*), odnosno sociopolitičkih nastojanja koja instrumentaliziraju književnost i kulturnu djelatnost u nacionalno-političke svrhe (Leerssen, 2014: 5). U skladu s time, pripovijetka je također tematski prilagođena 19-stoljetnim hrvatskim nacionalnoidentifikacijskim zahtjevima, no posebice je zanimljiva jer se različitim pripovjednim postupcima prikazuju i propituju 19-stoljetne kulturne predodžbe ženstvenosti. Pripovijest o ženskom zatočeništvu istovremeno dijalogizira i polemizira s patrijarhalnim rodnom konstelacijama i kultom kućne sfere koje su (re)producirali preporodno-romantičarski diskursi, a koji su promicali predodžbe žena kao pokornih i odanih supruge, majki, odgajateljica i kućanica.⁴ Naime, iskustvo zatočeništva podrazumijeva isključenost iz privatnoga prostora doma i razaranje obiteljskih veza, kao i izdvojenost iz vlastitoga nacionalnog kolektiva. S obzirom na to, u radu će se razmotriti pripovjedne strategije kojima se u pripovijetki prikazuje položaj žene kao društveno-politički obespravljenoga subjekta te se propituje njezin rodni i obiteljski status, pripadnost nacionalnoj zajednici i uvjete pod kojima se ta pripadnost može ostvariti u zatočeništvu, kao i mogućnosti ženskoga otpora izazovima zarobljenštva unatoč vlastitoj ranjivosti.

Pripovijetka D. Jarnević nadostavlja se na predodžbe turske/osmanske vlasti i kršćansko-islamskih sukoba na hrvatskim i drugim južnoslavenskim prostorima u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti te fragmentarno korespondira s 19-stoljetnom hajdučko-turskom novelistikom u kojoj su prikazi povijesnih odnosa s Turcima/Osmanlijama često diskurzivno modificirani i adaptirani kako bi podupirali hrvatske nacionalnointegracijske napore.⁵ U pripovijetki se tematiziraju hrvatsko-osmanski ratni sukobi u 17. stoljeću, uključujući zbivanja uoči i nakon bitke kod Jurjevih stijena nedaleko Otočca, koji su prikazani kao dio šire (pri)povijesti o zamišljenoj slavnoj, ali i traumatičnoj, nacionalnoj prošlosti, što je poduprto reprezentiranjem ženskoga ratnog iskustva, posebice ženskoga ratnog zatočeništva. Međutim, djelo se ne svodi na kontinuiranje tradicionalne književne teme hrvatsko-osmanskoga sukoba, nego se u obradi teme zatočeništva reflektira romantičarski senzibilitet, iščitljiv u reprezentiranju "dijalektičke napetosti između potlačivanja i sna za slobodom" (Brombert, 1978: 4). Romantičarske ideje slobode očitovale su se u rasponu od slobode mišljenja i autonomije umjetničkoga stvaranja do, za pripovijetku D. Jarnević relevantnoga, zahtjeva za nacionalno-političkim slobodama. Može se uočiti da reprezentiranim odnosom prema nacionalnim,

⁴ O tome usp. Brunčić, 2018: 189–216.

⁵ Opširnije o predodžbama Turaka/Osmanlija u hrvatskoj ranonovovjekovnoj književnosti usp. Đukić, 2004., a u preporodno-romantičarskoj književnosti usp. Đukić, 2007: 97–101. O hajdučko-turskoj novelistici usp. Nemec, 1998.

povijesnim i političkim pitanjima pripovijetka korespondira s dijelom hrvatske romantičarske književnosti u koji su ugrađivane tada aktualne ideje prirodnoga prava i "filozofsko-historiografske koncepcije o nacionalnoj povijesti kao bitnom konstituentu naroda i narodnosti, te o pravu svakog naroda na narodnost i suverenitet upravo na temelju vlastite povijesti" (Fališevac, 2003: 179).

Takvo je shvaćanje iščitljivo iz uvodnoga dijela pripovijetke, oblikovanoga kao pripovijedanje u prvom licu ekstradijegetičko-heterodijegetičke pripovjedačice. Ženska je pripovjedna perspektiva zanimljiva jer naznačuje temeljnu tematsku orijentaciju pripovijetke, a to je (re)kreiranje dijela ženske povijesti. Uporabom metanarativnih komentara objašnjavaju se poticaji za pripovijedanje i izvori povijesti koju će se predstaviti potencijalnim čitateljima. Pripovjedačica izriče namjeru predstavljanja jedne od "neznanih junakinja"⁶ hrvatske povijesti koja je pridonijela nacionalno-domoljubnim naporima jer "ima i Horvatska u broju svojih junakah takodjer i ženah, koje radošno za domovinu umirahu, gdje im njezina korist ovako činiti zapovijedaše, i s blagim ćutjenjem svoje najmilie na žrtvenik domoljubivosti polagaše." (Jarnević, 1843: 88). Apostrofiranjem spartanskoga modela patriotizma, istaknutoga toposom spremnosti umiranja za domovinu, i naglašavanjem imperativa kolektivnih zahtjeva u odnosu na privatne interese žensko se junaštvo reprezentira kao usporedivo s muškim, ali se i stereotipno rodno kodira isticanjem njegove "blage" emocionalnosti.

U skladu s romantičarskim interesom za zamišljenu nacionalnu povijest i romantičarskim folklorizmom, koji se očituje kroz interes za usmenoknjiževnu baštinu, referira se na slabije poznatu povijesnu predaju⁷ o zbivanjima na području Like, u okolici gradova Senja i Otočca, o ženskom junaštvu, domoljublju i žrtvi prilikom hrvatsko-osmanskih ratnih sukoba ("scieneći, da će biti malo poznat, buduć jošte u uspomeni neznatnoga broja od seljanah živi, koji se u onih pokrajinah nalaze", ista: 87). Riječ je, dakle, o predaji koja je dijelom kolektivnoga pamćenja seoske zajednice i koju pripovjedačica kao reprezentativni primjer priče o ženi kao važnoj povijesnoj akterici ugrađuje u vlastitu pripovijest.⁸ Hipodijegetička je razina ispričana iz perspektive

⁶ Sintagmom "neznane junakinje" aludiram na tekst "Neznana junakinja hrvatskog naroda" (1939.) hrvatske književnice i publicistkinje Marije Jurić Zagorke u kojem se prikazuje angažman slabije poznatih ili nepoznatih žena iz hrvatske prošlosti. Smatram da pripovijetka D. Jarnević anticipira Zagorkina nastojanja, iščitljiva i u njezinu u književnom radu, da se prikaže uloga žena u različitim povijesnim zbivanjima. Opširnije o Zagorkinu tekstu usp. Ograjšek Gorenjak, 2008.

⁷ Opširnije o različitim vrstama predaja usp. Bošković-Stulli, 2006: 22–23.

⁸ Sličan je postupak interpoliranja usmene predaje primijenjen i u pripovijetki *Povodkinje pod gradom Ozlom* koja je također objavljena u zbirci *Domorodne poviesti*. O tome usp. Cocha, 2018: 142–143.

intradijegetičko-heterodijegetičkog pripovjedača u trećem licu. Promjenom pripovjedne perspektive naznačen je postupak prenošenja usmene u pisanu pripovijest i prelazak iz pripovjedne sadašnjosti u pripovjednu prošlost.

Povijesno-predajna pozadina poslužila je da bi se prikazalo kako su se povijesno-politički prijeperi reflektirali na sudbine pripadnika hrvatskoga kolektiva, likove ugljenara Lovre Živića, njegove supruge Zorke i njihova dvogodišnjeg sina Svetozara. Temeljni zaplet pripovijetke započinje kada likovi, bježeći pred ratnom opasnošću, dospiju u tursko zatočeništvo te su ucijenjeni i primorani birati hoće li izdati vlastiti narod, postati turskim doušnicima i tako spasiti vlastite živote ili će biti mučeni do smrti. Motivom turske ucjene u pripovijetki se oblikuje jedna od glavnih preokupacija hrvatske romantičarske književnosti – izbor između ljubavi i domoljublja – što ujedno predstavlja podlogu za razmatranje ženskoga sudjelovanja u ratu.

Iskustva rata i zatočeništva reprezentiraju se različitim pripovjednim strategijama, među kojima su istaknute metaforičke konceptualizacije prostora kao dijela ratnoga i karceralnog imaginarija koje često upućuju na razorne učinke nasilja te na međuodnos tjelesnih i duhovnih ograničenja likova. U skladu s poetikom romantizma u brojnim pripovijetkama D. Jarnević pejzaž funkcionira kao estetska kategorija putem koje se ostvaruju vizualni učinci, reprezentiraju unutrašnja raspoloženja likova ili mu se simbolički pripisuju nacionalno-povijesne konotacije. U pripovijetki *Žrtve iz ljubavi i viernosti za domovinu* prikazuju se mračno okruženje i olujno nevrijeme na prijevoju Vratnik na Velebitu. Likovi Zorke i Lovre bore se s vremenskom nepogodom čija je snaga prikazana uporabom metafora i poredaba: "poginuti ćemo u ovoj puštini" (Jarnević, 1843: ista: 91) ili oblaci "činjaše ovu dolinu nalikovati jednom kotlu u kojega se kao u vriuču vodu, striele cičajuć utapljahu, prieteći, njegove strane razmèrviti." (ista: 92). Motivi olujnih udara vjetra i kiše mogu se interpretirati kao metaforičke oznake za tursku ratnu prijetnju koja će potom eskalirati zarobljavanjem mladoga bračnog para. Na sličnom je tragu i izmještenost iz "uljuđenoga" svijeta vlastite nacionalne zajednice romantičarski stilizirana i metaforički prikazana motivom kretanja turske postrojbe i zarobljenika teško prohodnim planinskim prostorima Velebita zahvaćenih vremenom (klisure, ponori, špilje). Prostor turskoga tabora kao zatvora za mladi bračni par postaje mjesto osobnih iskušenja, ali i trijumfa njihova domoljublja. Ima li se u vidu značenje tropa obitelji u nacionalnotvorbenom imaginariju kao simboličkoga prikaza nacionalnoga razvoja i sredstva "naturaliziranja" društvenoga poretka (McClintock, 1993: 63–65), zatočeništvo u turskom taboru može se interpretirati kao metaforički prikazi sputanosti pojedinaca i pripadnika nacionalnoga kolektiva tiranijom i nasiljem. S druge strane, u prikazu će se Zorkina odupiranja zahtjevima turskoga paše da izda

vlastiti narod i naglašavanju spremnosti Hrvata na obranu implicitno promicati ideja prirodnoga prava, prvotno pravo svakoga pojedinca i naroda na slobodu ("prijeti će te Horvati i pokazat kako umie njihova ruka zamahovati i čorda sieći, nu nenadaj se, da ćeš u Horvata izdajice domovine naći!", ista: 115–116).

Žensko zatočeništvo pritom je prikazano kao kompleksno i ambivalentno iskustvo balansiranja između različitih subjektivnih pozicija, pri čemu se kontinuirano razotkriva ranjivost glavne protagonistice Zorke, kao i njezini mehanizmi otpora i djelomični preobražaj u nacionalnu junakinju. Zorkina je ranjivost reprezentirana preispisivanjem tradicionalnoga toposa ženskoga čekanja. U hrvatskim romantičarskim nacionalno-tvorbenim diskursima topos čekanja (odsutnoga supruga, ljubavnika ili sina) često je povezivan s mitom o muškoj zaštiti nacije i doma, a u pripovijetki je preoblikovan u prikaz Zorkina čekanja na odluku o tretmanu u zatočeništvu.

Pri tomu se u fokus dovodi njezina pozicija turske ropkinje/zatočenice kao razmjenske robe koja je u velikoj mjeri determinirana ne samo njezinom pripadnošću hrvatskom nacionalnom kolektivu nego i bračnim statusom i majčinstvom. Feministička teoretičarka Luce Irigaray smatra da se patrijarhalna društva temelje na tretmanu žena kao muške spolne imovine i na njihovoj razmjeni (1985: 170–171). Razmatrajući "uporabnu" vrijednost žena u društvenom poretku, izdvaja figure majke, djevice i prostitutke. Majka svojim reproduktivnim sposobnostima prvotno ima status privatnoga vlasništva i ne bi smjela biti razmjenjivana jer se time ugrožava društveno ustrojstvo (ista: 185). Vrijednost prostitutke leži u mogućnosti kontinuirane uporabe kojom se uspostavljaju ekonomski odnosi među muškarcima, dok djevice ima "čistu razmjensku vrijednost" (ista: 187). Međutim, prikaz lika Zorke kao majke, supruge i turske zatočenice u pripovijetki D. Jarnević reflektirat će slojevitost i proturječja njezina položaja dvostruke podčinjenosti kao žene unutar militarističkoga patrijarhalnog poretka i kao pripadnice protivničkoga nacionalnog kolektiva, pri čemu će i uloga majčinstva postati predmetom pregovaranja i ucjena. Indikativno je da prvi razgovor/pregovor u turskom taboru lik Č.-paše vodi s likom Lovre, zahtijevajući njegovo nadziranje i dojavljivanje hrvatskih vojnih aktivnosti, dodjeljujući svojevrsnu ekonomsku, uporabnu vrijednost likova Zorke i Svetozara kao jamaca potencijalnoga dogovora: "Tvoja supruga i diete će iza toga kao zalog tvoje vjernosti i čiste namiere proti meni u taboru ostate i svu dvorbu će imati" (Jarnević, 1843: 103).

Važan je dio karceralnoga imaginarija i metaforika tijela. Tijelo zatočenika funkcionira kao "liminalno mjesto" podložno "kaznenoj manipulaciji i discipliniranju, ali i zatvorenikovu mentalnom otporu, pa čak i transcenden-ciji" (Fludernik, 2019: 25). Zorkina je subjektivna pozicija turske ropkinje na-

glašena motivima prijetnje tjelesnim kažnjavanjem, primoranošću promatrati mučenje vlastita djeteta ("Jadno uzklikne Zorka, iza kako svoje diete u rukuh kèrvnikah opazi ; oni ga biahu uzeli naga i gola da ga muče", Jarnević, 1843: 115) te motivima uskrata, poput onemogućavanja tjelesnoga kontakta majke i djeteta. Majčinska patnja metaforički se reprezentira kao vid tjelesnoga iskustva ("plačūće diete od majke odkinu. Ovo joj serce razpori", ista: 109; "teško ona stenjaše", ista: 112). U skladu sa spomenutim simboličkim značenjem tro-pa obitelji, motivi razdvajanja supružnika i onemogućavanja kontakta između likova majke i djeteta metaforički konotiraju prijetnju nacionalnim rasapom.

S druge strane, prikazuje se kako zatočeništvo dijelom preobražava lik Zorke iz krhke i plahe supruge u promišljenu osobu koja pokušava osmisliti način preživljavanja te je prvotno spremna na pregovore s likom turskoga paše kako bi pokušala otkloniti prijetnju mučenjem i smrću ("smisli drugom opet, da će biti barem po nešto štedjeni od ovih divjakah, dok budu ufanja imali, da im Kerstjani što koristiti mogu.", Jarnević, 1843: 99). Kako su izdajstvo i odnarođivanje u hrvatskim romantičarskim nacionalnotvorbenim diskursima smatrani nedoličnim činovima, likovi Zorke i njezina supruga Lovre odbijaju savez s Turcima. U tom su stavu oni prikazani kao skladan bračni par čiji se postupci uklapaju u romantičarsku koncepciju nacionalnih afekata koja se temelji na idejama časnoga mučeništva i samoodricanja. Međutim, u dilemi između obiteljske sigurnosti i domovinskih imperativa lik Zorke pokazat će se ustrajnijim u služenju nacionalnim interesima. Upotrebljavajući tehniku psihonaracije pripovjedač opisuje unutrašnje borbe likova bračnoga para i naglašava presudnu Zorkinu ulogu u odupiranju pašinim prijetnjama.

Za razliku od čestoga romantičarskoga prikazivanja žena kroz kliše-je šutljivosti i pokornosti kao atributa idealne ženstvenosti (Badurina, 2014: 140), u pripovijetki su ženski govor i ženska šutnja prikazani kao činovi otpora. Iako se lik Zorke dijelom uklapa u stereotip krhke i nemoćne žene, u razgovoru s likom turskoga paše promiseće se u gorljivu braniteljicu nacionalnih interesa, odgovarajući na zastrašivanja retoričkim pitanjem: "neteće li i u meni horvatska kerv" (Jarnević, 1843: 105). Kroz diskurs lika Zorke eksponiraju se tada aktualna primordijalistička shvaćanja nacionalne zajednice kao proširene obitelji povezane krvnim srodstvom,⁹ čime se opravdava prioritet kolektivnih interesa. Nezadovoljan odbijanjem suradnje lik turskoga paše, portretiran u stereotipnoj orijentalističkoj maniri kao figura "strašnoga Turčina",¹⁰ odluču-

⁹ O primordijalističkom konceptu nacije usp. Özkırımlı, 2010: 49–60.

¹⁰ Stereotip "strašnoga Turčina" bio je dio ranonovovjekovnoga, a dijelom i 19-stoljetnoga europskoga, pa tako i hrvatskoga antiturskoga i antiislamskoga imaginarija. O tome stereotipu u europskom imaginariju usp. Brantlinger, 2013: 208–230. i Ölçen Tiryakioglu, 2015., a u hrvatskoj književnosti usp. Dukić, 2004: 203–205. i Nemec, 1998: 115.

je zlostavljati roditelje primoravši ih da promatraju mučenje vlastita djeteta. Indikativno je da je, u skladu s patrijarhalnom konstelacijom turskoga maskulinog vojnog poretka, kao ključni okidač za pašinu okrutnost istaknuto upravo ženska neposlušnost ("on kaže (...) da ga tvoja postojnost osramoti, i po tom tekar da on dèržovit posta", ista: 112). U pripovijetki se pritom reprezentiraju Zorkino kolebanje i molbe koje upućuje paši da ih poštedi muka, ali potom i transgresija iz subjektne pozicije uplakane i pateće žene u poziciju spartanske supruge i majke koja je za nacionalnu dobrobit spremna žrtvovati i živote vlastitoga muža i djeteta ("neka me slobodno umori; diete, supruga sviuh neka nas muči, na kolce nabija, (...) nu izdajice domovine biti nećemo", ista: 112). Štoviše, njezina je šutnja, naglašena stojećim stavom kao tjelesnom izvedbom nepokor(e)nosti, prikazana kao komunikacijsko sredstvo neverbalnoga iskazivanja otpora¹¹ turskom potlačivanju i ujedno kao vid potpore i osnaživanja kolebljivoga lika Lovre ("Blidem licem uzdignuvša se, ukočenim okom oko sebe po gleda, i čvèrsto se na jedan stup oslone. Vidivši ju uglendar ustati, vrati se njegova postojnost", ista: 116).

Budući da je pripovjedačica u uvodu u pripovijetku istaknula namjeru prikazati ulogu žena kao muškarcima ravnopravnih povijesnih akterica, zanimljivo je razmotriti imaju li Zorkini činovi otpora emancipacijski potencijal. Prvotno se može uočiti da se kontinuirano proturječnim pripovjednim strategijama reprezentiraju ženske subjektne pozicije. Zorkino nepokolebljivo domoljublje čini ju superiornijom u odnosu na glavni muški lik u pripovijetki, no prekoračenje tradicionalne rodne uloge ostvaruje se isključivo kroz služenje nacionalnim interesima, ne i u vidu osnaživanja ženskoga društvenog položaja. Štoviše, Zorkina verbalna hrabrost nije dostatna da bi se njezina obitelj izbacila iz zatočeništva, nego ključnu ulogu u organizaciji njihova bijega ima lik njihova čuvara Agjimira, mladića hrvatskoga podrijetla koji je kao dijete zajedno s majkom zarobljen i poturčen.

Pritom je zanimljivo primijetiti da je lik Agjimira prikazan kao osoba podvojene lojalnosti koja je podložna mišljenjima ženskih likova – vlastite majke i Zorke. Naime, u pripovijetki se također fragmentarno reprezentira iskustvo zatočeništva lika Agjimirove majke koja je sa sinom dospjela u tursko ropstvo. To je iskustvo reprezentirano iz Agjimirove perspektive kao pripovijest o ženskoj transkulturaciji, prvotno prisilnoj i potom dobrovoljnoj prilagodbi turskoj kulturi, uvjetovanoj zahvalnošću njegove majke liku paše koji ju je spasio od seksualnoga nasilja drugih Turaka te se s njom obzirno ophodio u haremu ("on ju uzme u Sarajevo i tamo u saraju ženah nastani. Osobita štednja, s kojom on proti njoj postupaše, (...) obveže mu njezino serce u harnosti",

¹¹ O različitim komunikacijskim aspektima šutnje usp. Jaworski, 1993.

ista: 122–123). Reprezentiranjem lika turskoga paše kao ženskoga zaštitnika djelomično se dekonstruira orijentalistički stereotip o pohotnom Turčinu i oblikuje se ambivalentna slika harema kao prostora ženskoga zatočeništva i utočišta od seksualne prijetnje. To je iskustvo nagnalo lik Agjimirove majke da obveže sina na suzdržavanje od osвете liku paše. S druge strane, u Agjimirovu preobratu važnu ulogu, prema njegovu vlastitu priznanju, ima glas Zorke čije domoljublje i hrabrost interpretira kao svojevrsnu interpelaciju u hrvatsku nacionalnu zajednicu ("a ja koi sam iste one kèrvi i viere od koje je i ona, i kojega ista ona zemlja sinom naziva, za koju i ona umira, ja da (...) nezagèrlim kod ovoga upoznanja opet one majke iz koje skuta bih u mojem dietinstvu silom iztèrgnut?", ista: 121). Toj interpelaciji, shvaćenoj u Althusserovu smislu poziva koji ideologija i zakon upućuju subjektu, diskurzivno oblikujući njegov identitet (usp. Biti, 1997: 72), prethodilo je Zorkino upisivanje u zamišljeni nacionalno-politički poredak, i to prvotno posredstvom glasa njezina supruga Lovre koji se prilikom zarobljavanja pozvao na hrvatsku maskulinu vojničko-ratničku tradiciju i domoljublje, utjelovljene u liku Petra Zrinskog kao domovinskoga zaštitnika. To su vrijednosti koje lik Zorke kao pripadnica hrvatskoga nacionalnog kolektiva također slijedi i na koje se i lik Agjimira odaziva te stoga organizira bijeg iz turskoga zatočeništva. Na taj se način u pripovijetki ponovo uspostavlja stereotipna raspodjela uloga hrabroga, borbenog muškarca i zarobljene žene, a motivom se Agjimirova hrvatskoga podrijetla ujedno ovjerava temeljna nacionalno-politička konstelacija pripovijetke.

IV.

Pripovijest o ženskom zatočeništvu može se promatrati kao dio šire 19-stoljetne (pri)povijesti o traumatičnoj nacionalnoj prošlosti koja je bila u funkciji nacionalne homogenizacije i diskurzivnoga konstruiranja granica između zamišljene hrvatske nacionalne zajednice i izvanjskih prijetnji njezinoj stabilnosti. Te su težnje poduprte i predodžbom lika žene kao osjetljivoga dijela nacionalnoga kolektiva koji utjelovljuje njegovu hrabrost i patnju, uz istovremeno slanje poruke o ženama koje su "simbolički barem, ravnopravni članovi nacionalnoga kolektiviteta" (Yuval Davis, 2004: 126). Reprezentiranjem ženskoga otpora tiranskoj, zlostavljačkoj (muškoj) moći lika turskoga paše kao etničkoga, religijskog, neprijateljskog Drugog u pripovijetki se metaforički prikazuje otpor cjelokupnoga hrvatskog naroda, a Zorkinoj žrtvovanje priskrbiljuje joj poštovanje likova njezinih muških sunarodnjaka ("Ona je pala kao žrtva svoje viernosti i dužnosti," tiho reče Zrini", Jarnević, 1843: 124–125). Osim toga, tematiziranje žrtve i junaštva likova iz puka, čiji su napori pridonijeli ratnoj pobjedi hrvatske vojske predvođene likom hrvatsko-

ga vojskovođe Petra Zrinskog, posebice je zanimljivo jer se time, umjesto eksponiranja plemićke ideologije,¹² u djelu artikuliraju vrijednosti moderne građanske ideologije poput demokratske ideje jednakosti.¹³

Međutim, čin ženskoga (samo)žrtvovanja ima višestruke implikacije jer nije jednoznačno prikazan kao vid ženskoga (samo)osnaživanja. U pripovijetki se tematizira prijemor zbog inkompatibilnosti dvaju društvenih zahtjeva: majčine odgovornosti za dobrobit djeteta te odgovornosti za reprodukciju nacije i društvenoga poretka. Za razliku od dijela preporodno-romantičarskih diskursa koji su kao posve neproblematične slavili spartanske atribute požrtvovnih majki,¹⁴ u pripovijetki D. Jarnević prikazuju se ambivalentne reakcije lika majke i nelagode zbog nemogućega izbora. Iako i na samrti Zorka nominalno šalje liku Petra Zrinskoga poruku o važnosti sinovljeva odgoja u nacionalnom duhu kao budućega ratnika i domovinskoga branitelja, poruka koju upućuje sinu implicira opterećenost majčinskom krivnjom jer se samoidentificira kao "bezmiloserna njegova majka" (ista: 124) koja je za domovinske interese bila spremna žrtvovati i njegov život.

Na taj se način u pripovijetki reprezentira kompleksna uloga žene u patrijarhalnoj, maskulinoj kulturi te razotkrivaju proturječja nacionalnotvorbena diskursa koji ženskomu liku dodjeljuju važnu ulogu u biološkoj i kulturnoj reprodukciji nacije,¹⁵ čineći ga odgovornim za nacionalnu budućnost, a istovremeno nameću kobno podčinjavanje temeljnih identifikacijskih uporišta ženskoga lika (majčinskoga, obiteljskog) kolektivnomu interesu. Napetost se u pripovijetki razrješava preusmjeravanjem krivnje na figure neprijatelja kao utjelovljenja nacionalne prijetnje i time odgovornih za rasap obiteljske zajednice. Istovremeno se, međutim, odašilju ambivalentne poruke kako su ženska žrtva i žensko junaštvo jamci stabilnosti i prosperiteta nacionalnoga kolektiva, ali da iskoračenje iz zadanih rodnih uloga, kao i služenje zamišljenomu uzvišenom idealu, mogu biti kobni za ženu.

¹² O prožimanjima preporodne i moderne nacionalne ideologije u prvoj polovici 19. stoljeća usp. Rapacka, 1996.

¹³ Na artikuliranje demokratskih ideja u književnom stvaralaštvu Dragojle Jarnević upozorili su već i Nemec, 1994: 72 i Badurina, 2014: 245.

¹⁴ Na te je aspekte preporodno-romantičarskih diskursa upozorila Coxa, 2011: 101–102.

¹⁵ Termini su preuzeti iz knjige Yuval-Davis, 2004: 41–90.

Literatura

- Badurina, N. (2014). *Utvara kletve*. Zagreb: Disput.
- Biti, V. (1997). *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Bošković-Stulli, M. (2006). *Priče i pričanje*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brantlinger, P. (2013). "Terrible Turks: Victorian Xenophobia and the Ottoman Empire", u: Tromp, M., Bachman, M. K. & Kaufman, H. (ur.) *Fear, Loathing, and Victorian Xenophobia*. Columbus: The Ohio State University, str. 208–230.
- Brombert, V. (1978). *The Romantic Prison*. Princeton: Princeton University Press.
- Brunčić, D. (2018). *Zamišljena obitelj: o rodu i naciji u pjesništvu hrvatskoga romantizma*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Burnham, M. (1997). *Captivity and Sentiment*. Hanover – London: Dartmouth College – University Press of New England.
- Castiglia, Ch. (1996). *Bound and Determined: Captivity, Culture-Crossing, and White Womanhood from Mary Rowlandson to Patty Hearst*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- Coha, S. (2011). "'Amazonski serdca odziv': o diskurzivnome oblikovanju ženskoga identiteta u hrvatskome narodnom preporodu", u: Prlenda, S. (ur.) *Kako je bilo... O Zagorki i ženskoj povijesti*. Zagreb: Centar za ženske studije, str. 91–119.
- Coha, S. (2018). "Od predaje do novele ili o(domo)rodnoj (pri)povijesti *Povodkinje pod gradom Ozlom* Dragojle Jarnević", u: Rudah, E., Nikolić, D. & Tomašić, J. (ur.) *Tragovi tradicije, znakovi kulture. Zbornik u čast Stipi Botici*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada – Hrvatsko društvo sveučilišnih lektora, str. 139–154.
- Detoni Dujmić, D. (1998). *Ljepša polovica književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Dukić, D. (1998). "Turska tema u preporodnoj drami", u: Batušić, N. (ur.) *Dani Hvarskog kazališta, knj. 25: Hrvatska književnost od preporoda do Šenoina doba*. Split: Književni krug, str. 316–325.
- Dukić, D. (2004). *Sultanova djeca*. Zadar: Thema.
- Dukić, D. (2007). "Osmanizam u hrvatskoj književnosti od 15. do sredine 19. stoljeća", u: K. Bagić (ur.) *Jezik književnosti i književni ideologemi. Zbornik radova 35. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Filozofski fakultet, Zagrebačka slavistička škola, Hrvatski seminar za strane slaviste, str. 87–103.

- Fališevac, D. (2003). *Kaliopin vrt II: studije o poetičkim i ideološkim aspektima hrvatske epike*. Split: Književni krug.
- Fludernik, M. & Olson, G. (2004). "Introduction", u: Fludernik, M. & Olson, G. (ur.) *In the Grip of the Law: Trials, Prisons, and the Space Between* (ur.). Frankfurt am Main – New York: P. Lang, str. XIII-LIV.
- Fludernik, M. (2019). *Metaphors of Confinement. The Prison in Fact, Fiction, and Fantasy*. Oxford: Oxford University Press.
- Gilbert, S. M. & Gubar, S. (1984). *The Madwoman in the Attic*. New Haven – London: Yale University Press.
- Irigaray, L. (1985) *This Sex Which Is Not One*. Ithaca – New York: Cornell University Press.
- Jarnević, D. (1843). *Domorodne poviesti*. Karlovac: Tiskom k. p. tiskarne Ivana N. Prettnera.
- Jaworski, A. (1993). *The Power of Silence*. Newbury Park – London – NewDelhi: Sage Publications.
- Klepač, T. (2011). "Women, Romance and Romantic Nationalism in Dragojla Jarnević's *Dva pira* (*Two Wedding Celebrations*, 1864) and M. E. Francis's *Dark Rosaleen* (1917)". *Studia Romanica et Anglicae Zagrabien-sia*, br. 56, str. 137–158.
- Leerssen, J. (2014). *When was romantic nationalism? The onset, the long tail, the banal*. Antwerp: Nise.
- McClintock, A. (1993). "Family Feuds: Gender, Nationalism and the Family". *Feminist Review*, br. 44, str. 61–80, <dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/1395196>> [10. 3. 2025].
- Nemec, K. (1994). *Povijest hrvatskoga romana od početaka do kraja 19. stoljeća*. Zagreb: Znanje.
- Nemec, K. (1998). "Poetika hajdučko-turske novelistike", u: Batušić, N. (ur.) *Dani Hvarskog kazališta, knj. 25: Hrvatska književnost od preporoda do Šenoina doba*. Split: Književni krug, str. 112–123.
- Ograjšek Gorenjak, I. (2008). "Neznana prvakinja povijesti žena u Hrvatskoj", u: Grdešić, M. & Jakobović Fribec, S. (ur.) *Neznana junakinja – nova čitanja Zagorke*. Zagreb: Centar za ženske studije, str. 45–60.
- Ölçen Tiryakioglu, N. (2015). *The Western Image of Turks from the Middle Ages to the 21st Century: The Myth of Terrible Turk' and 'Lustful Turk'*, doktorska disertacija. Nottingham: Nottingham Trent University, <dostupno na: <https://irep.ntu.ac.uk/id/eprint/27946/1/Nevsal.Tiryakioglu-2015.pdf>> [30. 3. 2025].
- Özkırımlı, U. (2010). *Theories of Nationalism*. London: Palgrave Mcmillan.

- Rapacka, J. (1996). "Zamiranje plemićke ideologije u kontekstu oblikovanja nacionalne ideologije", u: Batušić, N. (ur.) *Dani Hvarskog kazališta, knj. 22: Hrvatska književnost 18. stoljeća [II]: tematski i žanrovski aspekti*. Split: Književni krug, str. 20–28.
- Snader, J. (2000). *Caught between Worlds: British Captivity Narratives in Fact and Fiction*. Lexington: The University Press of Kentucky.
- Šicel, M. (2004). *Povijest hrvatske književnosti, knj. I. Od Andrije Kačića Miošića do Augusta Šenoe (1750–1881)*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Yuval-Davis, N. (2004). *Rod i nacija*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Zečević, D. (1985). *Dragojla Jarnević*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu – Sveučilišna naklada Liber.

Dubravka BRUNČIĆ

REPRESENTATION OF THE FEMALE CAPTIVITY EXPERIENCE IN DRAGOJLA JARNEVIĆ'S SHORT STORY *VICTIMS OF LOVE AND LOYALTY TO THE HOMELAND*

The paper analyzes the representation of woman's wartime captivity experience in the short story *Victims of Love and Loyalty to the Homeland*, published in the collection *Homeland's Tales* (1843) by the Croatian romantic writer Dragojla Jarnević. It is a short story in which the Croat-Ottoman war conflicts in the 17th century are thematized, and the paper explores how the representation of woman's captivity experience was adapted to the national-political goals of the Croatian National Revival and Romanticism, including representations of female heroism and sacrifice, mechanisms of potential female resistance and the question of the (in)compatibility of family, maternal and homeland duties.

Key words: *Dragojla Jarnević, Croatian short story, Romanticism of the National Revival period, female identity, captivity narrative*